

بخش ۵

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

فصل ۱ پول

جلسه شانزدهم: صفحات ۱۲۰-۱۱۳

هدف کلی: آشنایی با پول

هدف‌های جزئی:

- آشنایی با چگونگی پیدایش پول

- آشنایی با انواع پول

- آشنایی با اهمیت پول

- آشنایی با انواع سپرده‌های بانکی

هدف‌های رفتاری: از دانش آموز انتظار می‌رود، پس از پایان درس بتواند:

- عملکرد پول در اقتصاد را با عملکرد خون در رگ‌های انسان مقایسه کند.

- مبادله کالا با کالا را شرح دهد و مشکلات آن را بیان کند.

- دلایل ایجاد پول فلزی را بیان کند.

- نحوه پیدایش پول کاغذی را توضیح دهد.

- علت استفاده از پول ثبتي یا تحريري را شرح دهد.

- نقدینگی را تعریف کند.

- انواع سپرده را تعریف کند.

- نحوه افتتاح حساب پس‌انداز را شرح دهد.

- مزایای استفاده از چک به جای پول نقد را توضیح دهد.

- دلایل از دور خارج شدن پول‌های قدیمی را برشمارد.

- اهمیت پول در اقتصاد امروز را بیان کند.

دانستنی‌های معلم

(← ۱۱۸)

● پول فلزی و کاغذی که در هر زمان خاص (مثلاً یک روز) در جامعه میان مردم رد و بدل می‌شود، میزان محدودی دارد اما وقتی جریان اقتصادی کشور را مطالعه می‌کنیم، می‌بینیم ارزش پولی معاملاتی که در همان زمان انجام می‌گیرد، بسیار بیشتر از حجم پولی است که به صورت پول فلزی - کاغذی بین مردم رد و بدل می‌شود. بسیاری از این معاملات به وسیله پول تحریری یا ثبتی انجام می‌شود؛ مثلاً، فرض کنیم فرد «الف» در حساب بانکی خود ده میلیون تومان و فرد «ب» پانزده میلیون تومان پول دارد. اکنون فرد «الف» کالایی از فرد «ب» به ارزش پنج میلیون تومان می‌خرد. فرد «الف» در مقابل این خرید، پول کاغذی و فلزی به فرد «ب» نمی‌دهد؛ بلکه آن پول را به صورت چک از حساب بانکی خود پرداخت می‌کند؛ بدین ترتیب، بانک موجودی حساب فرد «الف» را پنج میلیون تومان کاهش می‌دهد و موجودی حساب فرد «ب» را پنج میلیون تومان افزایش می‌دهد. پولی که در این معامله رد و بدل شده است، پول تحریری یا ثبتی است.

اگر در جامعه‌ای بانک وجود نداشته باشد، پول تحریری هم وجود ندارد و معاملات محدود به معاملاتی می‌شود که در آنها پول فلزی یا کاغذی رد و بدل می‌شود.

(← ۱۲۱)

● اگر پول در جامعه نباشد، مبادله از بین نمی‌رود ولی بسیار سخت (کُند و مشکل) صورت می‌گیرد؛ مثلاً، فرض کنید فردی که شغلش برنجکاری است، می‌خواهد گوشت بخرد. این فرد مجبور است قصابی را پیدا کند که حاضر باشد از او برنج بگیرد و در مقابل به او گوشت بدهد؛ از این رو، اگر پول نباشد، همه مردم مجبورند برای انجام یک معامله کسی را پیدا کنند که هم کالای مورد نظر آنان را دارد و هم حاضر است در مقابل، کالایی را که آنها دارند، بگیرد. پول این امکان را می‌دهد که همه کالاهای خود را در مقابل دریافت پول بفروشند و با پرداخت پول، کالاهای مورد نیاز خود را بخرند.

پاسخ فعالیت‌ها

فعالیت ۵-۱) غاز، پول سیاه، عباسی، صنّار، ۵ شاهی، ده شاهی و ۱ ریالی. با افزایش قیمت‌ها و کاهش ارزش پول (قدرت خرید پول) در طول زمان، پول‌های با ارزش کمتر از دور خارج شدند.

فعالیت ۵-۲)

- رد و بدل کردن اسکناس در مقادیر بالا مشکلات زیادی از نظر حمل و نقل دارد که چک این مشکل را برطرف می‌کند.
- نقل و انتقال اسکناس در مقادیر زیاد خطر سرقت را به همراه دارد.
- خارج نشدن پول از بانک مزایای اقتصادی زیادی به همراه دارد.
- استفاده از چک امکان معاملات اقساطی و پرداخت در آینده را فراهم می‌آورد.
- استفاده از چک به معاملات سرعت می‌بخشد.

فعالیت ۵-۳) فردی که قصد باز کردن حساب دارد، با شناسنامه یا کارت شناسایی به باجه حساب پس‌انداز مراجعه می‌کند (در صورتی که سن فرد کمتر از سن قانونی باشد، پدر، مادر یا ولی او می‌تواند این کار را با شناسنامه وی انجام دهد) و با گذاشتن حداقل پولی که بانک برای افتتاح حساب معین کرده است (یا بیشتر) و نیز با پر کردن فرم‌های مخصوص افتتاح حساب، حسابی به نام او افتتاح می‌شود. سپس در صفحه اول دفترچه، مشخصات و آدرس پس‌اندازکننده نوشته می‌شود و شخص بازکننده حساب، آن را امضا می‌کند.

بخش ۵

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

فصل ۱

پول

جلسه هفدهم: صفحات ۱۲۸-۱۲۰

هدف کلی: آشنایی با پول

هدفهای جزئی:

- آشنایی با وظایف پول

- آشنایی با قدرت خرید پول

- آشنایی با تورم

- آشنایی با سیاستهای پولی و مالی

هدفهای رفتاری: از دانش آموز انتظار می رود، پس از پایان

درس بتواند:

- وظایف پول را شرح دهد.

- مفهوم قدرت خرید پول را با ذکر مثال توضیح دهد.

- تورم را تعریف کند.

- علت ایجاد تورم را برشمارد.

- سیاستهای پولی را تعریف کند.

- چگونگی اجرای سیاستهای پولی را تشریح کند.

- سیاستهای مالی را تعریف کند.

- چگونگی اجرای سیاستهای مالی را تشریح کند.

دانستنی‌های معلم

(۱۲۴←)

رابطه بین رکود و بیکاری: اگر تقاضا برای کالاها کم باشد، تولیدکنندگان باید تولید را کاهش دهند (رکود) و تعدادی از کارگران خود را اخراج کنند که در این صورت، بیکاری در جامعه گسترش می‌یابد.

(۱۲۶←)

سپرده‌های قانونی: با توجه به این که در بسیاری از کشورها، بانک‌ها خصوصی‌اند، ممکن است این بانک‌ها برای افزایش سود خود، همه سپرده‌های مردم را به صورت وام به مشتریان خود پرداخت کنند. اکنون، اگر در یک زمان خاص تعداد زیادی از سپرده‌گذاران به هر علتی برای دریافت سپرده‌های خود به بانک‌ها مراجعه کنند، بانک‌ها نمی‌توانند پول‌های آنها را یک‌جا پرداخت کنند. در این صورت، بانک‌ها بی‌اعتبار می‌شوند و حتی ممکن است ورشکست گردند. دولت‌ها (بانک مرکزی) برای جلوگیری از پدید آمدن چنین مسئله‌ای بانک‌ها را موظف می‌کنند تا درصدی از سپرده‌های مردم نزد خود را به‌عنوان «سپرده قانونی» نزد بانک مرکزی به امانت بگذارند. در این صورت، هرگاه مردم برای گرفتن سپرده‌های خود به بانکی هجوم ببرند، بانک مرکزی از محل سپرده‌های قانونی، منابع مالی لازم را برای آن بانک تأمین می‌کند.

درصدی از سپرده‌های بانک‌ها که باید نزد بانک مرکزی به امانت گذاشته شود، «نرخ سپرده‌های قانونی» نام دارد. هرچه این نرخ بالاتر باشد، سهم بیشتری از سپرده‌های بانک‌ها نزد بانک مرکزی گذاشته می‌شود؛ بنابراین، قدرت وام‌دهی بانک‌ها کمتر می‌شود. هر چه قدرت وام‌دهی بانک‌ها کمتر شود، حجم پولی که در دست مردم است، کمتر می‌شود؛ بنابراین، با افزایش نرخ سپرده‌های قانونی، حجم پول در گردش کاهش می‌یابد.

(۱۲۶←)

خرید و فروش اوراق مشارکت: دولت با فروش اوراق مشارکت به مردم، پول‌های در دست مردم را جمع‌آوری می‌کند. با این کار، گروهی از مردم تشویق به پس‌انداز کردن می‌شوند؛ زیرا، با جمع کردن پول‌هایشان که ممکن بود برای رفع نیازهای نه‌چندان مهم صرف شود، می‌توانند اوراق مشارکت بخرند و از سود آن بهره‌مند شوند. اساساً، هر قدر فرصت سرمایه‌گذاری بی‌دردسر و مطمئن در جامعه زیاد باشد، مردم آمادگی بیشتری برای کاهش هزینه‌های خود در مورد نیازهای غیر ضروری دارند. در این صورت، دولت با ایجاد فرصت‌های مناسب سرمایه‌گذاری این پول‌ها را جمع می‌کند و از رشد

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

لجام گسیخته تقاضا برای بعضی کالاها جلوگیری می‌کند. در مقابل، اگر دولت بخواهد پول موجود در دست مردم افزایش یابد و تقاضا برای کالاها و خدمات گسترش یابد، می‌تواند عکس این عمل کند؛ یعنی، با خریدن اوراق مشارکت که قبلاً فروخته است، پول به جامعه تزریق کند و حجم پول در گردش را افزایش دهد. در ضمن، واسطه دولت در این خرید و فروش سیستم بانکی کشور است.

پاسخ پرسش‌ها

سؤال (۱)

مزایا: کمی حجم، فسادناپذیری، حمل و نقل آسان، امکان پس‌انداز شدن، تسهیل داد و ستد و رفع مشکلات مبادلات پایاپای.
معایب: محدود بودن طلا و نقره، خطر سرقت و مشکل حمل و نقل در مقادیر زیاد.

سؤال (۲) پیشرفت جوامع، افزایش تولیدات و بالا رفتن حجم مبادلات از سویی و مشکلات پول فلزی از سوی دیگر موجب پیدایش پول کاغذی شد.

سؤال (۳) پول نقد رد و بدل نمی‌شود، مشکل سرقت برطرف می‌شود، در معاملات بزرگ حجم زیاد اسکناس مشکل به وجود نمی‌آورد، فرسودگی اسکناس هزینه‌ای بر بودجه کشور تحمیل نمی‌کند و

سؤال (۴) بین حجم پول و ارزش پول رابطه‌ای معکوس وجود دارد؛ یعنی، هر چه حجم پول افزایش یابد، قدرت خرید پول یعنی ارزش پول کاهش می‌یابد.

سؤال (۵) اگر دولت برای تأمین هزینه‌های خود اسکناس چاپ کند و این پول را به جامعه تزریق نماید، باعث افزایش درآمد مردم می‌شود. این افزایش درآمد افزایش تقاضا را به همراه خواهد داشت و با توجه به رابطه بین قیمت و تقاضا، افزایش تقاضا سبب افزایش قیمت می‌شود. در صورتی که تولید کالاها و خدمات به نسبت تقاضا افزایش نیابد، قیمت‌ها بالا می‌رود و قدرت خرید پول کم می‌شود. پیامد این امر به صورت افزایش بی‌رویه قیمت‌ها (تورم) خواهد بود.

سؤال (۶) اگر نثر اسکناس و افزایش حجم پول متناسب با افزایش تولیدات جامعه نباشد، تورم ایجاد می‌شود.

سؤال (۷) هنگامی که اقتصاد دچار تورم می‌شود، بانک مرکزی برای جلوگیری

از افزایش قیمت‌ها سیاست کاهش حجم پول را از طریق زیر اجرا می‌کند :

الف) استقراض از نظام بانکی

ب) افزایش نرخ سپرده قانونی

پ) افزایش نرخ تنزیل مجدد

ت) سیاست بازار باز (فروش اوراق قرضه)

سؤال ۸) هدف بانک مرکزی از خرید یا فروش اوراق قرضه، اجرای سیاست‌های پولی است. اگر بخواهد سیاست انقباضی پولی را اعمال کند، یعنی حجم پول را کاهش دهد، اوراق قرضه به مردم می‌فروشد و چنانچه بخواهد سیاست انبساطی را اعمال کند، یعنی حجم پول را افزایش دهد، اقدام به خرید اوراق قرضه موجود در دست مردم می‌کند که با این کار، پول می‌پردازد و موجب افزایش حجم پول در جامعه می‌گردد.

بخش ۵

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

فصل ۲ بانک

جلسه هجدهم: صفحات ۱۳۳ - ۱۲۹

هدف کلی: آشنایی با بانک

هدفهای جزئی:

- آشنایی با اعتبار

- آشنایی با اسناد اعتباری

هدفهای رفتاری: از دانش آموز انتظار می‌رود، پس از پایان

درس بتواند:

- نحوه پیدایش بانک را توضیح دهد.

- مفهوم اعتبار را بیان کند.

- انواع اسناد اعتباری را توضیح دهد.

- نحوه صحیح پرکردن سفته و چک را انجام دهد.

- علل فروش اوراق مشارکت در بانکها را شرح دهد.

- مراحل دریافت وام از یک بانک را توضیح دهد.

پاسخ فعالیت‌ها

فعالیت ۴-۵) برعهده دانش‌آموز است.

فعالیت ۵-۵) تصویر یک چک و یک سفته آورده شود و موارد زیر در آنها

نوشته شود.

تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۸ بیست و هشتم تیرماه یک هزار و سیصد و هشتاد و نه

مبلغ یک میلیون ریال بانک ملی ایران

در وجه : حامل شعبه ۰۰۰،۰۰۰،۰۰۰ اریال

فعالیت ۶-۵) برعهده دانش‌آموز است؛ برای نمونه، مورد زیر ذکر می‌شود :

– اوراق مشارکت طرح‌های نیروگاهی وزارت نیرو در برخی شعب بانک صادرات

به فروش می‌رسد.

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

فصل ۲ بانک

جلسه نوزدهم: صفحات ۱۳۹ - ۱۳۳

هدف کلی: آشنایی با بانک و فعالیت‌های مختلف آن

هدف‌های جزئی:

- آشنایی با فعالیت‌های مختلف بانکها
- آشنایی با نظام بانکی بدون ربا
- آشنایی با بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
- هدف‌های رفتاری: از دانش‌آموز انتظار می‌رود، پس از پایان درس بتواند:
 - عملیات اعتباری بانکها را شرح دهد.
 - تخصیص اعتباری کوتاه مدت و بلندمدت را توضیح دهد.
 - عملیات مالی بانکها را شرح دهد.
 - چگونگی خرید و فروش ارز توسط بانکها را توضیح دهد.
 - دیگر خدمات بانکها را نام ببرد.
 - نظام بانکی بدون ربا را شرح دهد.
 - عقود اسلامی را که بانکها براساس آن عمل می‌کنند، نام ببرد.
 - مسئولیت و نقش بانک مرکزی کشورمان را توضیح دهد.
 - وظایف بانک مرکزی را ذکر کند.

دانشتنی‌های معلم

(۱۳۳←)

گروهی از افراد در جامعه پول دارند اما الزاماً خودشان امکان، فرصت یا توانایی و تجربه کافی برای فعالیت تجاری و سرمایه‌گذاری ندارند. در مقابل، افرادی نیز هستند که توانایی و تجربه لازم را دارند اما سرمایه کافی برای فعالیت و تأسیس واحد تولیدی یا تجاری ندارند. اگر نهادها و مؤسسات واسطه در این جریان وجود نداشته باشند، گروه اول امکان این را نمی‌یابند که از پس‌اندازشان استفاده کنند و سود به‌دست آورند و اگر پولی را پس‌انداز کنند، در اصل پول به‌صورت راکد باقی می‌ماند از طرف دیگر، گروه دوم هم که می‌خواهند از طریق سرمایه‌گذاری و تأسیس واحدهای تولیدی درآمد کسب کنند، موفق نمی‌شوند.

نقش بانک‌ها این است که به عنوان نهاد واسطه‌ای، سرمایه‌ها و پس‌اندازهای کوچک و بزرگ گروه اول را جمع کنند و در اختیار گروه دوم بگذارند و نیاز هر دو گروه را رفع کنند. از سوی دیگر، می‌توانند طرح‌های ارائه شده از طرف گروه دوم را ارزیابی کارشناسانه کنند و فقط به افرادی وام بدهند که طرح‌های دارای توجیه اقتصادی و با ضریب موفقیت بالا ارائه می‌کنند.

پاسخ فعالیت‌ها

فعالیت ۷-۵) به عهده دانش‌آموزان است.

پاسخ پرسش‌ها

سؤال ۱) هنگامی که فرد طی شرایطی از بانک وام می‌گیرد، به اندازه مبلغ وام نزد بانک اعتبار کسب می‌کند.

سؤال ۲) تفاوت آنها در زمان بازپرداخت آنهاست. زمان بازپرداخت اسناد اعتباری کوتاه مدت کمتر از یک‌سال و اسناد بلندمدت بیشتر از یک سال است.

سؤال ۳) درخصوص این سؤال با دیگران مشورت شود.

سؤال ۴) ظهرنویسی یعنی پشت‌نویسی اسناد اعتباری به‌منظور انتقال آن به فرد

دیگر.

سؤال ۵) بدهی باید برای امور بازرگانی ایجاد شود و به زمان سررسید آن بیش از ۹۰ روز نمانده باشد.

سؤال ۶) بانک‌های تخصصی به منظور کسب سود، اوراق قرضه‌ای را که دولت یا مؤسسات اعتباری منتشر کرده‌اند، خریداری می‌کنند. آن‌گاه، این اوراق را به مبلغی بیش از مبلغ خرید به سپرده‌گذاران خود می‌فروشند. این فعالیت بانک را «عملیات مالی» می‌گویند.

سؤال ۷) افرادی که به خارج سفر می‌کنند، بازرگانی که برای خرید کالا به خارج می‌روند و اتباع کشورهای دیگر.

سؤال ۸) از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم و طرح‌های تولیدی و عمرانی و سرمایه‌گذاری غیرمستقیم تحت یازده عقد مجاز اسلامی مانند مضاربه، مزارعه، مساقات و ...

سؤال ۹) بانک مرکزی از طریق سیاست‌های پولی متناسب با شرایط اقتصادی کشور سیاست‌های خود را اعمال می‌کند و بانک‌ها را در جهت ارائه خدمت و هماهنگی با اقتصاد کشور به فعالیت وامی‌دارد.

بخش ۵

آشنایی با برخی نهادهای اقتصادی

فصل ۳

بورس

جلسه بیستم: صفحات ۱۴۸ - ۱۴۰

هدف کلی: آشنایی با بورس

هدف‌های جزئی:

- آشنایی با نقش و تأثیر بورس در اقتصاد

- آشنایی با اوراق بهادار

- آشنایی با اوراق مشارکت

- آشنایی با شرکت‌های سهامی

هدف‌های رفتاری: از دانش‌آموز انتظار می‌رود، پس از پایان درس

بتواند:

- گسترش بازار بورس و تأثیر آن بر پیشرفت اقتصادی کشورها را

شرح دهد.

- بازار بورس را تعریف کند.

- بورس کالا را تعریف کند.

- بورس اوراق بهادار را تعریف کند.

- انواع اوراق بهادار را تعریف کند.

- شرکت سهامی را شرح دهد.

- انواع شرکت سهامی را نام ببرد.

- اوراق مشارکت را شرح دهد.

- تأثیر بازار بورس بر اقتصاد جامعه را وصف کند.

- نام چند بورس معروف دنیا را ذکر کند.

- اسناد خزانه را توضیح دهد.

- اوراق قرضه را توضیح دهد.

دانستنی‌های معلم

(← ۱۴۰)

● تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری، هم از طریق بانک‌ها و هم از طریق بورس، امکان‌پذیر است؛ از این رو، این دورا می‌توان رقیب همدیگر دانست. البته روش کار این دو با هم تاحدودی متفاوت است. بانک‌ها نقش یک واسط را بین صاحبان سرمایه‌ها و مجریان طرح‌های سرمایه‌گذاری بازی می‌کنند اما روش تأمین مالی از طریق بورس به دلیل حذف بانک به‌عنوان واسطه، روش مستقیم است؛ یعنی، بنگاه‌هایی که می‌خواهند سرمایه تأمین کنند یا سرمایه خود را افزایش دهند، با انتشار اوراق سهام و فروش آن در بورس، سرمایه مورد نیاز خود را تأمین می‌کنند.

(← ۱۴۱)

● قیمت جهانی این‌گونه کالاها در بورس همان کالا تعیین می‌شود و مبنای قیمت‌گذاری آن کالا در سطح جهان، قیمت تعیین شده در بورس است. در بورس کالا، عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان عمده آن کالا با هم رابطه برقرار می‌کنند و در قالب نظام عرضه و تقاضا، به‌صورت روزانه، قیمت کالا تعیین می‌شود. تغییر قیمت در بورس کالای خاص باعث تغییر قیمت آن عمده‌فروشی کالا در سراسر جهان می‌شود.

● پذیرش یک شرکت بورس با توجه به شرایط مالی و وضعیت اعتباری آن شرکت انجام می‌گیرد. وقتی شرکتی در بورس پذیرفته شود، سهام آن در بازار بورس عرضه می‌گردد. اگر بناشود که هر شرکتی بتواند سهام خود را در بورس عرضه کند، ممکن است از اعتماد مردم به بورس سوءاستفاده شود و در نهایت، موجب گسترش بی‌اعتمادی گردد؛ از این رو، مدیران بورس فقط به شرکت‌هایی اجازه می‌دهند سهام خود را در بورس عرضه کنند که از حداقل اعتبار لازم برخوردار باشند.

پاسخ فعالیت‌ها

فعالیت ۸-۵) وال استریت نیویورک - توکیو - لندن

فعالیت ۹-۵) بحث در کلاس

پاسخ پرسش‌ها

سؤال ۱) بانک‌ها به شکل واسطه عمل می‌کنند و پول سپرده‌گذاران را به تولیدکنندگان می‌دهند ولی در بورس، تولیدکنندگان به‌طور مستقیم سرمایه لازم را از مردم تأمین می‌کنند. با حذف بانک (واسطه) هم سود بیشتری عاید مردم می‌شود و هم هزینه تولیدکنندگان کم می‌شود. مردم نیز به دلیل شریک شدن در تولید، انگیزه بیشتری پیدا می‌کنند.

سؤال ۲) قیمت‌گذاری سهام و اوراق بهادار تا حدودی از نوسان شدید قیمت‌ها جلوگیری می‌کند.

سؤال ۳) در بورس کالا، کالای واسطه‌ای و مواد خام و اولیه مثل گندم، جو، قهوه، کاکائو، آهن، مس، زغال‌سنگ، نفت، پنبه، چرم و برخی مواد شیمیایی مورد معامله قرار می‌گیرند.

سؤال ۴) اسناد خزانه؛ زیرا، سود آن شخصی است. به این صورت که خریداران آن را به قیمت کمتر از قیمت اسمی خریداری می‌کنند و هنگام فروش به قیمت اسمی آن را می‌فروشند.

سؤال ۵) دولت، شهرداری‌ها و شرکت‌های دولتی و خصوصی به‌منظور تأمین اعتبار طرح‌های عمرانی در کشور اوراق مشارکت منتشر می‌کنند.

سؤال ۶) در سال ۵۷ به علت ملی شدن بسیاری از شرکت‌ها، بورس دچار رکود شد و ارزش سهام سقوط کرد. در سال ۶۸ به علت واگذاری شرکت‌ها به مردم، دوباره فعال شد.